

Laura Varnauskaitė

TEORIJŲ SINTEZĖ IR SAVITUMO PAIEŠKOS VYTAUTO KAVOLIO KULTŪROS SOCIOLOGIJOJE: METODOLOGINIŲ PRIELAUDŲ ANALIZĖ

Sociologijos katedra, Filosofijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
laura.varnauskaite@gmail.com

Straipsnyje teigiama, kad Vytauto Kavolio kultūros sociologijos samprata yra sintetinė. Kavolio kultūros sociologiją formavo įvairių socialinių ir humanitarinių mokslų sričių teorijų lyginamoji analitinė peržiūra, savitas skirtingų elementų derinimas, jungiantis ir bendruosius, ir papildomus teorinius principus. Kavoliui teoriškai ir metodologiškai artimi socialiniai mokslininkai, atstovaujantys sociologijos, antropologijos, psichologijos disciplinoms. Maxas Weberis, Michelis Foucault, Émile'is Durkheimas, Luis'as Dumont'as, Cliffordas Geertzas, Shmuelis Eisenstadtas, Norbertas Eliasas, Sigmundas Freudas – tai mokslininkai, kurių teorinės ir metodologinės prielaidos, viename ar kitame tyrimų etape Kavolio buvo išnagrinėtos, revizuotos ir patikslintos. Straipsnyje analizuojamos sudedamosios metodologinės Kavolio kultūros sociologijos dalys: lyginamoji analizė, tarpdalykiškumas, istoriškumas, tekstiškumas, struktūrinė-energetinė metodologija, hermeneutinis metodas, kultūrinė dokumentacija, visumos ir detalės ryšiai. Šie principai apibrėžiami kaip būdas struktūriškai organizuoti Kavolio kūrybos lauką. Šio straipsnio tikslas – lyginamosios analizės būdu nustatyti ir aprašyti metodologinius, mąstytojo kūrybos lauką organizuojančius principus.

RAKTAŽODŽIAI: lyginamoji analizė, tarpdalykiškumas, istoriškumas, tekstiškumas, struktūrinė-energetinė metodologija, hermeneutinis metodas, dokumentacija, visumos ir detalės tyrimas.

Lyginamoji analizė: ir bendrumo, ir alternatyvos paieškos

Lyginamoji analizė, arba komparatyvistinės studijos, skirtingai nei kitos Kavolio tyrimų kryptys¹, yra sritis, kurioje mokslininkas sulaukė tarptautinio pripažinimo. Kavolis savo komparatyvistinėse studijose imasi lyginamosios „civilizacinių konstrukcijų“ analizės. Lietuvių išeivijos sociologas „civilizacines konstrukcijas“ suvokia kaip *sąryšingus* tekstus. Tuo būdu Kavolis pabrėžia civilizacinių konstrukcijų bendrumo dimensiją: civilizacinės konstrukcijos gali būti apibrėžiamos kaip „bendrieji tekstai“, sudaryti iš konkrečių kultūrinės tradicijos tekstų. Siekiant atlikti civilizacijų analizę, reikia šiuos tekstus lyginti tarpusavyje, o ne traktuoti kaip savarankiškus kūrinius: „[k]ai į paskirą tekstą žiūrima kaip į visiškai savarankišką kūrinį, jis atsiskleidžia kaip tam tikras bendrųjų tekstų – leidžiančių tokią galimybę – iškraipymas“ (Kavolis 1998c: 156). Todėl, remiantis Kavoliu, į kiekvieną kultūros reiškinių reikia žiūrėti kaip platesnės civilizacinės konstrukcijos dalį, ir analizuoti paskirą tekstą tik lyginant su kitais kultūrinės tradicijos tekstais, kur galimas analizės rezultatas – bendros civilizacinių konstrukcijų savybės.

Kita vertus, sociologas, atlikdamas lyginamąją civilizacijos tekstų analizę, neapsiribojo vien civilizacinių konstrukcijų *bendrumų* paieškomis. Mokslininkas kartu siekė nustatyti ir alternatyvias civilizacijų konfigūracijas ir jų maršrutus. Pasak Kavolio, „[l]yginamaisiais civilizacinių konstrukcijų tyrimais siekiama nustatyti pagrindinių alternatyvių konfigūracijų ir maršrutų tapatybę“ (Kavolis 1998c: 156). Vienas tokių reikalavimų kultūros tyrėjams – atsakyti, kodėl tam tikras reiškinys įvyko būtent čia ir neįvyko kitur.

Kavolis pabrėžia, jog bet kokios analizės pradžia – kruopštus skaitymas. Antrasis etapas – alternatyvių tekstų skaitymas, tekstų lyginimas tarpusavyje – „kad būtų galima suprasti visą kultūroje egzistuojančią alternatyvų įvairovę, t. y., kokie tekstų ansambliai, kokie jų organizacijos variantai gali būti atpažįstami šioje kultūroje šiuo metu“ (Kavolis 1997: 7). Ši komparatyvistinė perspektyva yra labai svarbus mokslininko įgūdis – atpažinti reikšmingas vienoje ar kitoje kultūroje, istoriniame laikotarpyje egzistuojančias prasmes, kaip Kavolis sako, „tiksliai perskaityti tekstą“. Taigi remdamasis alternatyvomis grįsta lyginamąją civilizacijų analizę, Kavolis siekia atskleisti ne tik tai, kas bendra vienai ar kitai civilizacijai, bet kartu iškelia sudėtingesnį reikalavimą – ieškoti civilizacinių konstrukcijų *skirtingumo*.

¹ Dailės sociologija, literatūros analizė, socialinės patologijos studijos sukėlė kliūčių Kavolių pozicionuojant kaip konkrečios srities mokslininką (Kavolio kūrybos autobiografinį eskizą galima rasti jo straipsnyje „Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų“) (Kavolis 2000: 15–31).

Tarpdalykiškumas – sociologinis aspektas

Pastaruoju metu netyla socialinių ir humanitarinių sričių mokslininkų diskusijos dėl atstovaujamos disciplinos mokslinio žinojimo kriterijaus atsisakymo, sudarant galimybę plėsti tyrimo lauką². Tyrimo objektas, metodai, tyrėjo ir tiriamojo santykis peržiūrimi siekiant atrasti naują požiūrį į mokslą, pereiti nuo įsitvirtinusio dogmatiškumo kriterijaus prie reliatyvumo pajautimo. Kavoliui tarpdalykiškumas buvo siekis išvengti prisirišimo prie „vieno raktų teorijų“, išsaugoti savyje reliatyvumo pajautimą: „[s]avo išvadas bandydavau grįsti kelių rūšių šaltiniais. Formulodamas hipotezes siekdavau jas paremti dailės istorijos, kultūros antropologijos, eksperimentinės psichologijos, sociologijos duomenimis“ (Kavolis 2000: 17). Todėl, remiantis kavoliška logika, mokslas turi būti apibrėžiamas per tyrėjo santykį su atstovaujama disciplina, į mokslinio žinojimo lauką įtraukiant tokias dimensijas kaip kūrybiškumas, abejonė, refleksija.

Durkheimas, vienas pirmųjų sociologų, prabilusių apie tarpdalykiškumo reikalavimą, siekė ne tik užtikrinti sociologijos mokslo statusą kitų mokslų hierarchijoje, bet ir laikė sociologiją visų „socialinių mokslų sistema“. Tokiu būdu sociologija interpretuojama kaip „mokslų mokslas“, siekiantis sociologizuoti įvairias mokslų sritis: filosofiją, gnoseologiją, logiką, etiką, istoriją, ekonomiką ir t. t. (Andrijauskas 1999: 505). Pats Kavolis, neišskirdamas kurio nors socialinio mokslo pirmumo vienas kito atžvilgiu, reikalavo iš sociologų kratytis uždarumo kitų mokslų atžvilgiu. Skirtingai nei Durkheimui, Kavoliui sociologija yra veikiau tiltų tiesimo tarp mokslų galimybė³, o ne skirtingas disciplinas susintetinęs „mokslų mokslas“.

Sociologiją lietuvių išeivijos sociologas suvokė kaip istorinę-komparatyvistinę-kultūrologinę discipliną. Kaip ir žymus amerikiečių socialinis antropologas Geertzas, pabrėžiantis, jog tiriant įvairius žmogaus būties aspektus, reikia atlikti

² Lietuvos socialinių ir humanitarinių mokslų problemos aptariamoms Leonido Donskio, Algimanto Valantiejaus, Giedriaus Viliūno ir kitų mokslininkų (Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos rengimo darbo grupės veiklos medžiagos pagrindu parengtuose straipsniuose, išspausdintuose rinkinyje „Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos“). Valantiejus aiškina, jog Lietuvoje sociologijos mokslas remiasi mokslinio žinojimo kriterijumi, pamirštant mokslui būtino kritinio mąstymo poreikį. „Sociologija, kaip mokslas, nuo savo atsiradimo pradžios gamtotyros pavyzdžiu formuoja kaupiamąjį mokslo (veikia *naujų žinių*, bet ne *problemiško žinojimo*) modelį, siekdama pabrėžti griežtų tikrinimo procedūrų – metodo – svarbą. Tuo tarpu kitos svarbios mokslo dalys – kritinis mąstymas, kūrybiškumas, abejojimas, reflektyvumas – neretai užgožiamos, susiaurinant metodologiją iki paprasčiausio „normalaus metodo“ (Valantiejus 2004: 227).

³ Paskutiniame pateiktame spausdintame straipsnyje „Civilizacijos analizė kaip kultūros sociologija“ Kavolis pabrėžė, jog labai svarbu „specialus dėmesys sociologijos ryšiams su kaimyninėmis disciplinomis – istorija, literatūros mokslu, filosofija, dialogine laikysena“. Kartu mokslininkas siūlė „kiekviename [besikuriančio žurnalo „Sociologija. Mintis ir veiksmas“] tome panagrinti sociologijos santykius su viena kuria disciplina, tam pakviečiant kelis autorius, nebūtinai apie tai teoriškai rašančius, bet ir dirbančius toje tarpdalykinėje srityje“ (Kavolis 1998d: 9).

sintetinę analizę, „kuri biologinius, psichologinius ir socialinius veiksnius laikytų vientisų analizės sistemų kintamaisiais“ (Geertz 2005: 83), taip ir Kavolis siekė atrasti bendrą socialinių mokslų kalbą. Pasak Kavolio, „sociologija neturėtų būti ribojama „konkrečiais empiriniais tyrinėjimais“ (...). Sociologija yra istorinė-komparatyvistinė-kultūrologinė disciplina, arba jos iš viso nėra“ (1989: 16). Taigi tarpdalykiškumas kavoliška esme yra siekis dialogo forma, o ne varžymusi, integruoti skirtingas teorijas ir sąvokas į bendrą socialinių mokslų žinią.

Tekstiškumas

Tekstiškumas yra būdingas postmoderniai (poststruktūralistinei) kritinei teorijai (šiuo atveju kultūros teorijai). Jis kilo kaip opozicija siekiui objektyviai išreikšti pasaulį. Buvo atsigręžta į tekstą ir rašymo būdą kaip „žinojimą konstruojančią tikrovę“, reikalingą išskleidimo, interpretacijos. Vienas geriausiai žinomų pavyzdžių, neigiančių objektyvios tiesos socialiniuose moksluose galimybę – Foucault diskursų logika, kurioje pabrėžiama, jog „tikros“ institucijos ir praktikos gali būti matomos, tam tikra prasme, kaip pamatiniai diskursyvūs modeliai“ (Smith 2001: 238).

Gerokai anksčiau Maxas Weberis kėlė mokslinio objektyvumo klausimą. Kaip teigia Lawrence'as A. Scaffas, „[ž]odį „objektyvumas“ Weberis beveik visada rašydavo kabutėse, lyg norėdamas atkreipti dėmesį į *hiatus [hi-ey-tus] irrationalis* [iracionalią prarają], kuri skiria idėją nuo tikrovės“ (1995: 112). Vėlesni kultūros tyrinėtojai mokslinio objektyvumo kritiką iš idėjų lygmens perkėlė į tekstus ir autorius santykį su tikrove.

Mokslinio objektyvumo problematiką XX a. 7–8 dešimtmečiais iš esmės peržiūrėjo postpozityvizmas. Vienas pagrindinių Jeffrey Alexanderio apibėžtų postpozityvizmo principų teigė, jog moksliniai įrodymai neturi remtis tik empiriniu pagrindimu. Remiantis Alexanderiu, mokslinis mąstymas yra *dvikryptis kontinuumas*, apimantis empirinę / analitinę ir „neempirinę metafizinę“ / vertybinę dedamąsias. Kultūros stebėtojas „faktualizuoja“ tikrovę, atsižvelgiant į tai, kokią padėtį užima „struktūriniame visuomenės audinyje“. Vadinas, „realaus pasaulio“ koncepcija, anot Alexanderio, visada turi būti įspraudžiama į kabutes (Valantiejus 2010: 86–88). Socialiniai-kultūros mokslininkai negali užtikrinti, kad faktai atitiktų realybę. Taigi postpozityvizmas, išreikšdamas „mokslinio neutralumo“ ir „realaus pasaulio“ idėjų kritiką, siekia panaikinti griežtą socialinių mokslų metodų redukciją į „objektyvius empirinius“ duomenis.

Kavolis šia prasme priskirtinas postpozityvizmo epistemologinei paradigmai. Lietuvių išeivijos sociologo objektyvumo kritika reiškiasi nagrinėjant „autorius“

santykį su socialine tikrove. Prieštarą objektyvumui jis išreiškia *Civilizacijų analizėje* teigdamas: „[t]ekstas yra adresuotas auditorijai, arba bent jau jai pasiekiamas, todėl jis numato socialumo formą, požiūrį į žmonių grupę bei socialinių santykių praktiką, o to negalima visiškai atskirti nuo teksto autoriaus savimonės“ (1998b: 39). Ši „teksto autoriaus savimonė“ gali būti palyginta su Geertz „tirštuojų aprašymu“, kuris susideda iš to, ką etnografas laiko savo duomenimis, „kurie iš tiesų yra jo konstruktai, pagrįsti kitų žmonių konstrukcijomis, išreiškiantys tai, ką jų kraštiečiai daro“ (Geertz 2005: 9). Tai suponuoja skirtingus interpretacijos laipsnius: pirmasis visada priklauso čiabuviiui, nes tai „jo kultūra“, antrasis, trečiasis ir aukštesni konstrukcijos laipsniai – tyrėjui etnografiui. Vadinasi, autorius, nesvarbu, antropologas, istorikas ar sociologas, niekada (nebent tyrimo objektu būtų pats tyrėjas) negali išreikšti pirminio santykio su tikrove. Socialinė realybė tekste neišvengiamai yra išreiškiamą per autoriaus požiūrį bei jo asmenybę.

Istoriškumas

Istoriškumą, kaip Kavolio kultūros teoriją struktūruojantį metodą, apibrėšime kaip visa, kas reikšminga žmonėms ir yra jų laikui bėgant sukurta. Šis įreikšminimo procesas turi būti suvokiamas ne kaip praeityje atrandamų „paminklų“ surašymas, bet tų „paminklų“ generavusių reikšmių struktūrų rekonstravimas. Todėl kultūros istoriko uždavinys, pasak Kavolio, yra ne kaupti istorinius faktus, bet juos analizuoti.

Knygoje *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje* autorius pabrėžia, jog norint tirti kultūros istoriją, reikia tirti ne faktus, izoliuotus reiškinius, bet reikšmių ansamblius, t. y. juos suprasti visos to meto mąstymo sistemos kontekste. Tam, kad būtų galima rekonstruoti mąstymo sistemas, reikia tirti visuomenę, atsižvelgiant į tiriamo objekto istorinį kontekstą, kartu pabrėžiant, kad kultūros istorijos logika turi amžinybės ir nuolatinio atsinaujinimo potencialą: „[s]ykį įkurdintos žmonių vaizduotėje, jos [simbolinės struktūros] ten kažkaip ir pasilieka, bent kaip galimybės, kultūrinis archyvas, iš kurio nuolat ir vėl išnyra ar atgimsta kokiu nors nauju pavidalu tai, kas buvo palaidota“ (Kavolis 1992: 55).

Kavolio dėmesys istoriškumui buvo kartu ir jo egzilio pasaulėjautos išraiška. Istorijos stoka⁴ lietuvių išeivijos mokslininkas kompensavo lietuviškoje sąmoningumo analizėje. Savo lietuvių istoriografijos studijoje Kavolis analizavo

⁴ Skaitydamas pranešimą „Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų“ Kavolis teigė, jog sociologijos studijų Harvarde metu pasigedo istorijos: „trūko istorijos – esminio elemento, kuris vėliau tapo, ypač lietuviškose studijose, pagrindiniu mano tyrinėjimų lauku“ (2000: 16).

lietuvių poeziją (rečiau prozą) siekdamas parodyti „sąmoningumo paradigmu, giliausiai atskleistų esminiuose tekstuose, istorinę reikšmę“ (Kavolis 1986: 10).

Istoriškumas yra viena iš penkių veiklos ir galvojimo krypčių – šalia individualizmo, racionalumo, universalizmo ir humanizacijos – Kavolio sociologinėje modernizmo sampratoje. Istoriškumas čia reiškia visa, kas reikšminga žmonėms ir yra jų laikui bėgant sukurta. Istoriškumą, Kavolio teigimu, įgyja kultūros elementai. Kultūros elementai gali būti „išsiskiriančią natūraliose kalbose“ arba sukurti „abstraktesniu būdu“. Visi kultūros elementai „turi savo istorijas ir kinta istorijoje“, šia prasme jie yra istoriški (Kavolis 1996: 88). Taigi istoriškumo prielaida mokslininko teorijoje suponuoja, jog visi kultūros elementai turi būti svarstomi nustatant, kaip jie kinta istorijoje, kur istorijos dinamiką sudaro kultūros elementų reikšmės įgijimo ir nuvertėjimo procesai.

Hermeneutinis metodas

Terminas hermeneutika kilęs iš graikiško žodžio *hermēneutikos*, nurodančio į ką nors gebantį interpretuoti arba aiškinti dalykus. Hermeneutikos objektas yra tekstai (Berger 1995: 20–21). Polinkį interpretuoti socialinį gyvenimą, kaip tvarkomą simbolių (ženklų, įvaizdžių, signifikatų), socialinis antropologas Geertzas įvardija kaip dabartinį socialiniuose moksluose vykstantį reiškinį – „žanrų maišymąsi“.

Geertzas interpretacinį aiškinimą apibrėžia kaip atskirą aiškinimo būdą, kreipiantį dėmesį į tai, ką visi įprasti socialinių mokslų domėjimosi objektai: institucijos, veiksmai, posakiai, įvykiai, papročiai ir kt., reiškia tiems, kurių šie domėjimosi objektai ir yra. Taip aiškinant dalykus, gaunami ne dėsniai, jėgos ar mechanizmai, o konstrukcijos, kaip Weberio ar Freudų, kur Weberis modeliuoja, Freudas diagnozuoja, „kaip viena ar kita tauta, vienas ar kitas asmuo, vienu ar kitu laikotarpiu suvokia save, ir iš to imasi spręsti, ką mes iš viso suprantame apie socialinę santvarką, istorinius pokyčius ir apskritai psichikos funkcionavimą“. Tokių tyrimų tikslas, anot Geertz, surūšiuoti žmogiškosios patirties medžiagą (Geertz 2005: 55).

Panašiai kaip amerikiečių antropologas, Kavolis hermeneutiniu keliu eina tirdamas kultūros reiškinius bei žmonių būties pavidalus joje. Tekstuose lietuvių iševijos sociologas randa užkoduotas reikšmes, tam tikrus kultūrinius simbolius, kuriuos siekia atverti paties teksto ir kitų tekstų, arba pačios kultūros ir kitų kultūrų kontekste. „Kultūra – visa tai, kas žmonėms reikšminga. Reikšmės atsiranda ir išnyksta individų patirtyje. Jos tampa kultūra, kai vieno išsiųsta reikšmė yra kito atpažįstama – kai reikšmės išreiškiamos kokia nors tarp žmonių suprantama kalba“ (Kavolis, 1993a: 61). Kavoliui rūpi „reikšmių, pojūčių ir emocinių niuansų

struktūrinis išsidėstymas, objektyvuotas kultūros dokumente – mite, meno kūrinyje ar filosofinėje sistemoje“ (Kavolis 1998a: 215). Todėl mokslininkui būdingas hermeneutinis socialinių reiškinių aiškinimas skleidžiasi kaip Lietuvių tautos istoriniai mentaliteto formavimosi tyrinėjimai, sąmoningumo istorijos studijos, kuriose individualių „reikšmių, pojūčių ir emocinių niuansų“ analize lietuvių išėivijos sociologas siekia atskleisti, kaip tam tikru laikotarpiu tam tikroje kultūroje asmuo ar individų grupė (tauta) suvokia save, ir pasitelkiant šį modelį suprasti socialinę santvarką, istorinius pokyčius ir psichikos funkcionavimą.

Kultūrinė dokumentacija

Ilgą laiką socialiniai mokslai vadovavosi pozityvaus mokslo idėja, mokslėškumo kriterijumi laikančia gamtos mokslų metodais paremtus empirinius tyrimus. Pozityvizmo srovė neabejotinai tapo pozicija, kritikuojančia antrine dokumentų analize besiremiančių mokslininkų darbus. Viena pavyzdinių figūrų sociologijoje, sulaukusių aštrios kritikos dėl naudojimosi antriniais šaltiniais, yra Kavolis.

Kavolis savo kultūros teoriją rentė analizuodamas sukauptą vizualinę, literatūrinę, istoriografinę medžiagą, kurią galima būtų pavadinti *kultūrine dokumentacija*⁵. Informacijos šaltiniais jam tapo knygos, biografijos, laišakai, laikraščiai, paveikslai, literatūra ir poezija, sudarę Kavolio „reflektyvių sociologinių apmąstymų medžiagą“ (Valantiejus 2005: 30). Dėl empirinių duomenų stokos jis buvo kritikuojamas ne kartą. Antanas Musteikis, Kavolio išleistos knygos *Artistic Expression: A Sociological Analysis* recenzijos autorius, lygina Kavolio taikytą kruopštaus duomenų atrankos metodą⁶ su Weberio visuotinėmis religijų studijomis, įrodančiomis, jog modernusis kapitalizmas įsitvirtino veikiamas kalvinistinių dogmų.

Weberis, padaręs reikšmingą įtaką Kavolio kultūros sociologijai⁷, kaip ir lietuvių sociologas, buvo kritikuotas dėl naudojimosi antriniais šaltiniais. Ginčė dėl

⁵ Kultūrinė dokumentacija yra Donskio vartojama sąvoka Kavolio kultūros analizei apibūdinti. Pasak Donskio, Kavolis bene pirmasis visoje Vakarų sociologijoje suprato *kultūrinės dokumentacijos* svarbą sąmonės tendencijų ir sąmoningumo trajektorijų tyrinėjimui (Donskis 1996: 4).

⁶ Musteikis rašo: „[i]š tikrųjų autorius [Kavolis] yra artimesnis XIX a. teoretikams nei dabartiniams. Tada buvo madingas vad. žiogo metodas. Bet yra per daug žolių stiebų, ant kurių žiogas neužšoka, yra per daug nežinomų istorinių ir kultūrinių veiksnių, kurie, jei būtų paversti kiekybiniais ar kokybiniais duomenimis, labai galimas dalykas, pagrindines autoriaus hipotezes apverstų aukštyn kojomis“ (Musteikis 1971: 43).

⁷ Ne viename savo veikalų (*Civilizacijų analizė, Moterys ir vyrai Lietuvių kultūroje*) bei straipsnių („Abstraktus ekspresionizmas ir puritonizmas“ ir kt.) Kavolis cituoja Weberį. Čia analizuojami svarbūs Kavoliui klausimai, į kuriuos mokslininkas įtraukia Weberio racionalumo sampratą, modernios visuomenės gyvenimo sferų tipologiją, charizmos rutinizacijos teoriją, religijos ir kapitalizmo ryšių analizę.

naudojimosi vertimais lyginamajai civilizacijų analizei skirtuose darbuose jis argumentavo:

Juk aišku, kad visiškai pagrįstai savo darbą labai kukliai vertinti turi tas, kuris privertas remtis vertimais, o panaudodamas ir vertindamas monumentalius, dokumentinius arba literatūrinius, šaltinius turi orientuotis kartais labai prieštaringoje specialiojoje literatūroje, kurios įvertinti jis savarankiškai negali. Tuo labiau, kad „tikrųjų šaltinių“ (t. y. įrašų ar aktų) vertimų (ypač iš Kinijos istorijos) yra dar labai maža, palyginti su tuo, kas turima ir kas yra svarbu (Weber 1997: 20–21).

Tačiau nei Kavolis, nei Weberis neatsakė, kodėl kultūrinės dokumentacijos tekstai turėtų būti laikomi pirminės analizės vienetu. Tai padarė prancūzų antropologas Louis'as Dumont'as. Jis kėlė klausimą, kaip antropologas, supratęs tiriamą kultūrą, gali „išversti“ atrastus dėsningumus į kitos, galbūt net radikaliai skirtingos, kultūros kalbą. Tai gali padėti įgyvendinti palyginamasis metodas. *Antropologo turimi duomenys*, bent jau dauguma jų, pasak Dumont'o, yra tekstai. Teksto, kaip duomens, apibrėžimui mokslininkas išskiria dvi svarbias aplinkybes: 1) „mūsų civilizacija yra labai plačiai aprašyta, ir nėra ko net svajoti pačiam surinkti tokią daugybę palyginamųjų duomenų; 2) svarbiausias čia yra istorinis matmuo; individualistinė idėjų ir verčių konfigūracija, tokia įprasta mums, anaipol ne visada egzistavo ir atsirado ne per vieną dieną“ (Dumont 2002: 22). Todėl, pasak prancūzų mąstytojo, rašytiniai šaltiniai yra patikimiausias informacijos šaltinis antropologui. Jis teigia: „[a]ntropologijoje daugiausia pasitikėjimo vertos konkrečią visuomenę aprašančios ir analizuojančios monografijos. (...) kiekvienoje jų jau esama daugiau ar mažiau lyginimo – būtent fundamentalaus, t. y. „jų“ [tiriamųjų] ir apie juos kalbančių „mūsų“ lyginimo – vienaip ar kitaip keičiančio mūsų konceptualųjį aparatą“ (Dumont 2002: 17–18).

Taigi kultūrinių dokumentų analizė gali būti tinkamiausias metodas tirti socialinius reiškinius tada, kai tekstas yra duotas kaip pirminis vienaalytis analizės vienetas.

Struktūrinė-energetinė metodologija

Straipsnyje „Struktūra ir energija: civilizacinės analizės perspektyvos link“ Kavolis analizuoja struktūros ir energijos ryšius. Tiek struktūra, tiek energija yra nuolat egzistuojančios kategorijos visuomenėse. Šių koherencijos formų reikšmingas neatitikimas pasireiškia kaip socialinių pokyčių, „gyvybingumo stoka“. Pasak Kavolio, energijos, skirtingai nei struktūros, negalima tiksliai apibūdinti, ją galima tiktai

visuomet skirtingai interpretuoti. Tačiau „energijos nėra pakankamai stabilios, kad galėtų perduoti žinias, kurios išliktų ilgiau, nei trunka „energetinis momentas““, todėl energija negali funkcionuoti be struktūros, energija yra struktūrą papildanti kategorija (Kavolis 1998c: 170, išnaša).

Mokslininko teigimu, struktūrinė-energetinė metodologija nėra skirta kokio nors vieno visuomenės įvaizdžio analizei. Svarbiausias jos keliamas reikalavimas sociologiniams tyrimams yra „nustatyti, kokių rūšių struktūros, kokioje konkrečioje aplinkoje ir kuriuose savo istorinių trajektorijų taškuose buvo pajudintos ir nukariautos energijos, išsiaiškinti, kieno požiūriu įvyko būtent taip ir kokia yra laimėjusios energijos rūšis – ir tuo remdamasis aprašyti visą sociologinį kraštovaizdį“ (Kavolis 1998c: 179–180). Vadinasi, remiantis kavoliška logika, struktūrinė-energetinė metodologija reiškiasi per kiekvienos simbolinės trajektorijos erdvės ir laiko bei įtampos tarp struktūros ir energijos rodiklių matricą.

Kartu būtina paminėti, kad struktūros ir energijos derinimas Kavoliui – tai sociologijos ir psichologijos disciplinų vaisingas viena kitos papildymas, siekiant teorinio aiškumo ir išbaigtumo. Vadovaujantis struktūriniu-energetiniu požiūriu, tampa įmanomi lyginamieji teorijų tyrimai bei galimybė nustatyti, ko trūksta šioms teorijoms (Kavolis 1998c: 170). Ši sąlyga yra socialinių mokslų *sintezės* Kavolio kultūros sociologijoje išraiška.

Atidumas detalei kaip neatsiejamas visumos ir detalės tyrimas

Detalę Kavolis supranta kaip individualų socialinės arba kultūros sandaros elementą. Detalė gali vienodai priklausyti struktūrai arba procesui. Pasak lietuvių išėivijos mokslininko, civilizacijų analizės dalykas „tuo pačiu metu yra sociokultūrinė visata kaip visuma, jos struktūriniai lygmenys, aiškiai skiriamos alternatyvos ir individualus, istoriškai specifinis socialinės arba kultūros sandaros elementas [detalė], turint galvoje jo santykį su tokia visuma“ (Kavolis 1998d: 19).

Lietuvių išėivijos mokslininkas pirmenybę teikia detalei kaip pamatiniam analizės vienetui dėl jo gebėjimo atverti sąmonės struktūrų bei jausenos būdų pokyčius laike. Kavolis teigia: „susitelkimas į reikšmingas detales leidžia jautriau įžvelgti simbolių konstrukcijų ir su jomis susijusių sąmonės struktūrų bei jausenos būdų pokyčius laike“ (Kavolis 1998a: 216).

Kartu Kavolis pabrėžia ne tik mokslinio žinojimo, bet ir etinės mokslininko laikysenos svarbą. Produktyvaus tyrimo siekis, pasak Kavolio, mokslininką įpareigoja atsižvelgti į „*visus* esminius civilizacijos komponentus“. Antraip tyrėjas

praranda atsakomybę, liaujasi rūpintis civilizacijos reikalais, neįstengdamas susitelkti į individualų socialinės arba kultūros sandaros elementą – išsamią struktūros arba proceso detalę – praranda sugebėjimą atlikti produktyvų tyrimą (Kavolis 1998d: 19).

Iš tiesų tik „atidumas detalei“, be holistinio socialinės struktūros vaizdo, yra nieko vertas: „reikia žinoti, kur ir kaip gelminę įžvalgą atverianti detalė priklauso pasauliui“ (Kavolis 1991: 79). Autorius, kalbėdamas apie simbolinių konfigūracijų lyginamąją analizę, teigia, kad „mažiausiai yra tiek naudinga (...) pradėti nuo reikšmingos detalės, kiek stengtis suprasti visą struktūrą, kurioje yra ši detalė. Kai tik tiriantysis ima analizuoti „reikšmingas detales“, jo analitinis pagrindas būtinai išsiplėčia iki tiesiogiai su detale susijusios „totalinės struktūros““ (Kavolis 1993b: 63). Taigi ne tik „detalės išaišymas“, tačiau ir neatsiejamas detalės ir visumos tyrimas, nustatant, kur ir kaip ji priklauso pasauliui, atveriant simbolinių konstrukcijų bei sąmonės struktūrų pokyčius laike yra svarbus Kavolio kultūros sociologijos metodologinis principas.

* * *

Šiame straipsnyje buvo teigiama, kad Kavolio kultūros sociologijos samprata yra sintetinė. Kavolio kultūros sociologiją formavo įvairių socialinių ir humanitarinių mokslų sričių teorijų lyginamoji analitinė peržiūra, savitas skirtingų elementų derinimas, jungiantis ir bendruosius, ir papildomus teorinius principus. Lyginamoji analizė, tarpdalykiškumas, istoriškumas, tekstiškumas, struktūrinė-energetinė metodologija, hermeneutinis metodas, dokumentacija bei neatsiejamas visumos ir detalės tyrimas – tai keletas esminių lietuvių išsivijios sociologo kultūros teorijos metodologinių principų, kurie apibrėžia ir struktūrina Kavolio kūrybos lauką.

Gauta 2011 09 01
Priimta 2011 11 20

Literatūra

- Andrijauskas, A. 1999. „Emilė'io Durkheimio sociologizmo principai“, in Durkheim, E. *Elementarios religinio gyvenimo formos: toteminė sistema Australijoje*. Vilnius: Vaga, p. 494–514.
- Berger, A. A. 1995. *Cultural Criticism: A Primer of Key Concepts. Foundations of Popular Culture*. Vol. 4. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Donskis, L. „Didžiojo civilizacijų teoretiko netekus“. *Portr. Mokslas ir mokslininkai. Akiračiai*, 1996, nr. 8, p. 4–5.
- Dumont, L. 2002. *Esė apie individualizmą: modernioji ideologija antropologiniu požiūriu*. Vertė J. Skersytė. Vilnius: Baltos lankos.
- Geertz, C. 2005. *Kultūrų interpretavimas*. Vertė A. Danielius, I. Tatolytė, E. Platelis, A. Gelūnas. Vilnius: Baltos lankos.
- Kavolis, V. 1986. *Sąmoningumo trajektorijos*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.

- Kavolis, V. 1989. „Universitetas ir tradicija“. Laiškas Kauno Vytauto Didžiojo universiteto iniciatoriams. *Akiračiai*, nr. 10, p. 16.
- Kavolis, V. 1991. *Epochų signatūros*. Chicago: Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas.
- Kavolis, V. 1992. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas.
- Kavolis, V. 1993a. „Daiktų ir reikšmių kautynės“. *Metmenys*, nr. 64. Chicago, Illinois: M. Morkūno spaustuvė, p. 60–68.
- Kavolis, V. 1993b. „Civilizational Rebels“, in *Moralizing Cultures*. New York, London: Lanham, p. 63–84.
- Kavolis, V. 1997. „Šiandieninės kultūros tyrimų plotmės“. *A. J. Greimo centro studijos. Semiotika*, 4. Vilnius: Baltos lankos, p. 7–10.
- Kavolis, V. 1998a. „Maišto modeliai“, in Kavolis, V. *Civilizacijų analizė*. Vertė A. Gelūnas. Vilnius: Baltos lankos, p. 215–241.
- Kavolis, V. 1998b. „Savojo „aš“ istorijos, socialumo žemėlapiai“, in Kavolis, V. *Civilizacijų analizė*. Vertė M. Žiedas. Vilnius: Baltos lankos, p. 29–151.
- Kavolis, V. 1998c. „Struktūra ir energija: civilizacijų analizės perspektyvos link“, in Kavolis, V. *Civilizacijų analizė*. Vertė A. Gelūnas. Vilnius: Baltos lankos, p. 153–182.
- Kavolis, V. 1998d. „Civilizacijos analizė kaip kultūros sociologija“. *Filosofija. Sociologija*, p. 9–20.
- Kavolis, V. 2000. „Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų“, in Kavolienė, R.; Kuolys, D. (sud.). *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, p. 15–31.
- Kavolis, V. 2006. „Populiarinimas Lietuviškos literatūros“, in Aleksandravičius, E.; Dapkutė, D. (sud.). *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*. Vilnius: Versus aureus, p. 358–359.
- Musteikis, A. „Meno sociologija“. *Aidai*, 1971, nr.1, p. 41–44.
- Scaff, L. A. 1995. *Veržiantis iš geležinio narvo: Max Weber ir moderniosios sociologijos atsiradimas*. Vertė Z. Norkus. Vilnius: Pradai.
- Smith, P. 2001. *Cultural Theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Valantiejus, A. 2004. „Sociologija“, in Viliūnas, G. (sud.). *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*. Vilnius: Lietuvos institucijos instituto leidykla, p. 224–240.
- Valantiejus, A. 2005. „Vytauto Kavolio istorinė sociologija: metodologiniai aspektai“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, nr. 2, p. 26–40, [žiūrėta 2008 m. spalio 29d.]. Prieiga internete: http://www.ku.lt/sociologija/files/2005_nr.02.26-40.pdf.
- Valantiejus, A. 2010. „Sociologijos teorija“ (IV). *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, nr. 2, p. 48–105, [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 11 d.]. Prieiga internete: http://www.ku.lt/sociologija/files/2010_-_2_p.48-105.pdf
- Weber, M. 1997. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*. Vertė Z. Norkus. Vilnius: Pradai.

Laura Varnauskaitė

SYNTHESIS OF THEORIES AND SEARCH FOR INDIVIDUALITY
IN VYTAUTAS KAVOLIS' SOCIOLOGY OF CULTURE:
ANALYSIS OF METHODOLOGICAL ASSUMPTIONS

Summary

The author of the article argues that the conception of cultural sociology of Vytautas Kavolis is synthetic one. Kavolean cultural sociology was formed by way of comparative analytic review of various theories in social sciences and humanities,

distinctive approximation of different elements that consolidate common and collateral theoretical principles. Various representatives of sociology, anthropology, and psychology were theoretically and methodologically allied to Kavolis. Weber, Foucault, Durkheim, Dumont, Geertz, Eisenstadt, Elias and Freud are those scholars, whose theoretical and methodological assumptions were analyzed, revised or itemized by Kavolis in one or another period of his studies. The methodological elements of Kavolis' cultural sociology that are analyzed in the article are comparative analysis, interdisciplinarity, historicity, textuality, structural-energetic methodology, hermeneutical method, cultural documentation, integral investigation of the whole and the detail. These principles are described as the means to structurally organize the Kavolean field of research. The aim of the article is to determine and describe the methodological principles uniting the whole research field of Vytautas Kavolis.

KEYWORDS: comparative analysis, interdisciplinarity, historicity, textuality, structural-energetic methodology, hermeneutical method, cultural documentation, integral investigation of the totality and the detail.